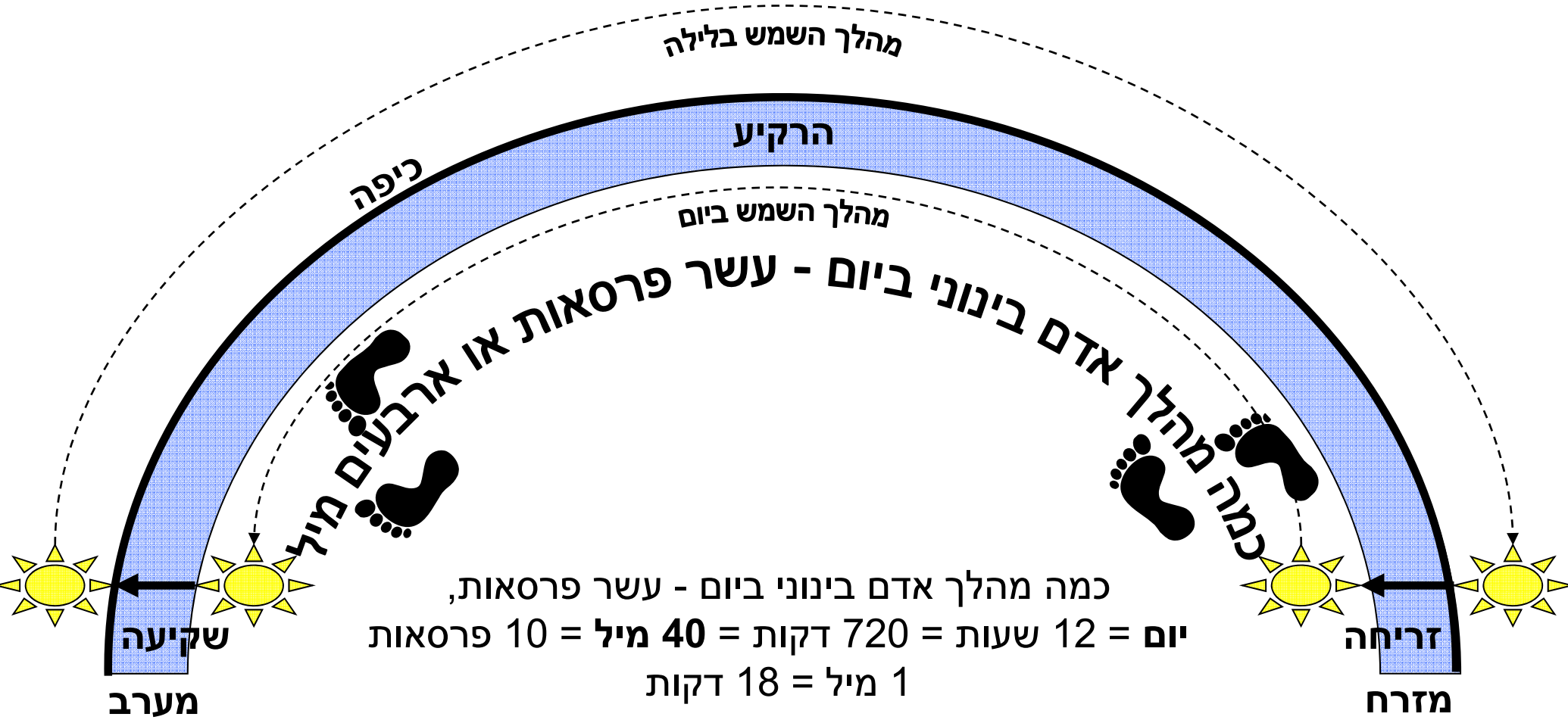

פסחים דף צד.

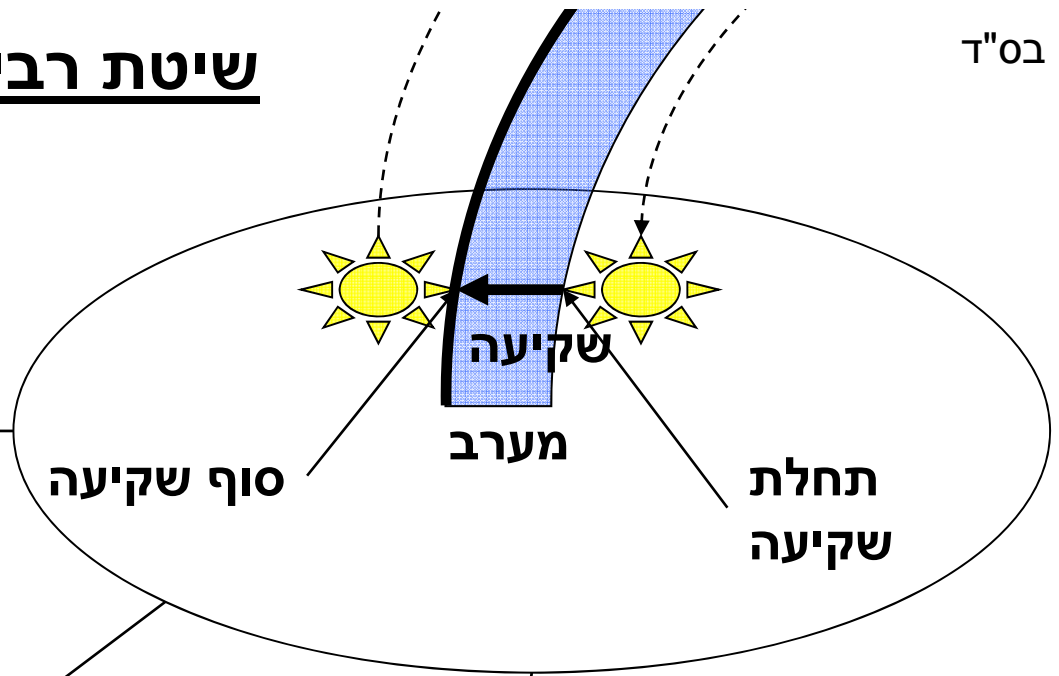
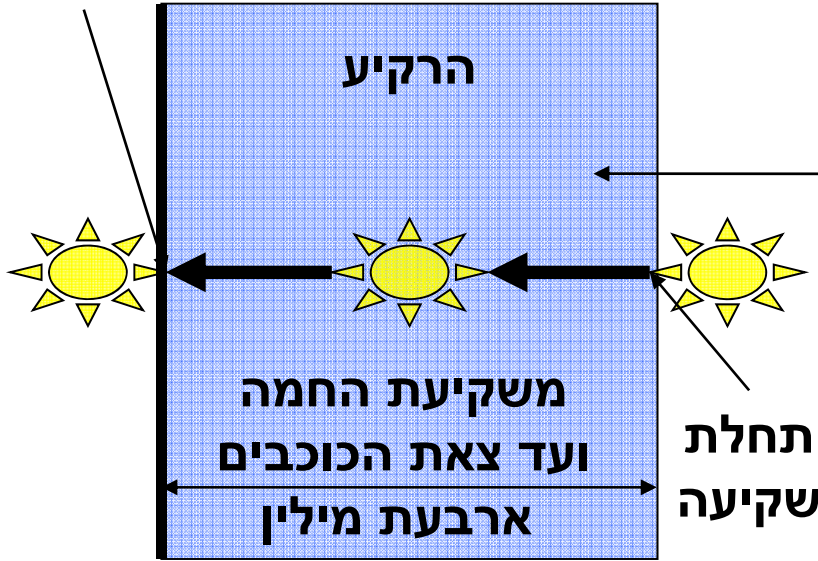
ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין,
משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין,
4 מיל = 72 דקות

נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום

שיטת רבינו תם

שיטת ר"ת בשקיעת החמה שבת לד-לה

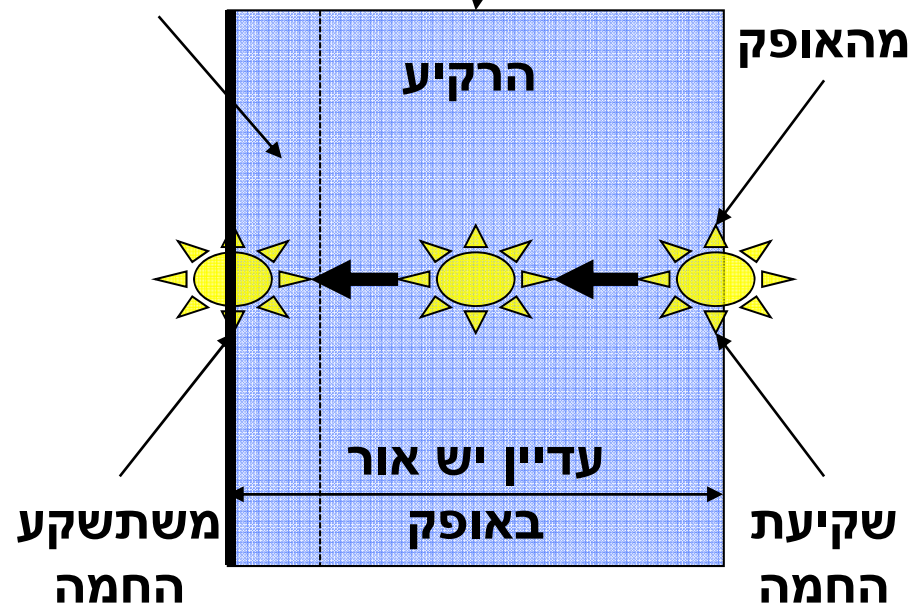
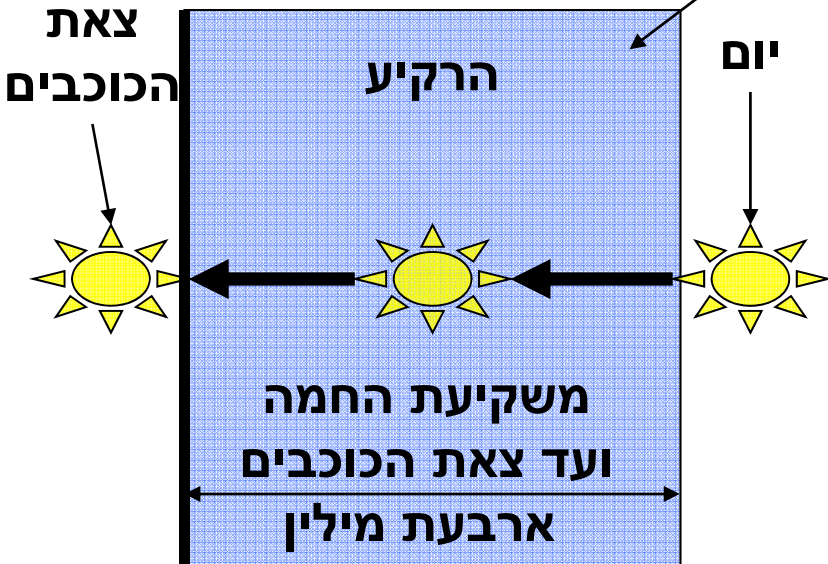
סוף שקיעה

תחלת שקיעה

בין השמשות
מיל $\frac{3}{4}$

השמש מתכסה מהאופק

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד ב

תנו רבנן: בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום, ספק כולו מן הלילה - מטילין אותו לחומר שני ימים. ואיזהו בין השמשות - משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון - זהו לילה, דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר: כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. רבי יוסי אומר: בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו... הא גופה קשיא; אמרת: איזהו בין השמשות - משתשקע החמה, כל זמן שפני מזרח מאדימין. הא הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - לילה הוא. והדר תנא: הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - בין השמשות! - אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל: כרוך ותני, איזהו בין השמשות - משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, והכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - נמי בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון - לילה. ורב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: הכי קתני: משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין - יום, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון - לילה. ואזדו לטעמייהו, דאיתמר: שיעור בין השמשות בכמה? אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשה חלקי מיל. מאי שלשה חלקי מיל? אילימא תלתא פלגי מילא - נימא מיל ומחצה! אלא תלתא תילתי מילא - נימא מיל! אלא: תלתא ריבעי מילא. ורב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: שני חלקי מיל. מאי שני חלקי מיל? אילימא תרי פלגי מילא - לימא מיל! ואלא תרי רבעי מילא - לימא חצי מיל! אלא: תרי תילתי מיל. מאי בינייהו? - איכא בינייהו פלגא דדנקא.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף צד עמוד א

אמר רבא: שיתא אלפי פרסי הוי עלמא, וסומכא דרקיעא אלפא פרסי. חדא גמרא וחדא סברא. סבר לה כי הא דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כמה מהלך אדם בינוני ביום - עשר פרסאות. מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין, נמצא עוביו של רקיע אחד מששה ביום. מיתיבי, רבי יהודה אומר: עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. תדע, כמה מהלך אדם בינוני ביום - עשר פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין, נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. תיובתא דרבא, תיובתא דעולא!

תוספות מסכת שבת דף לה עמוד א

תרי תילתי מיל - קשה דהכא משמע דמשקיעת החמה עד הלילה ליכא אלא תלתא ריבעי מיל ור' יהודה גופיה בפסחים בפרק מי שהיה טמא (דף צד. ושם) סבר דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין וצאת הכוכבים לילה הוא כדאמרין בריש פ"ק דפסחים (דף ב. ושם) וכדמוכח קרא (נחמיה ד) ואנחנו עושים במלאכה וגו' דמיניה מפיק בפ"ב דמגילה (דף כ:): דמעלות השחר יממא הוא ואומר ר"ת דהתם מיירי בתחילת שקיעה והכא משתשקע מסוף שקיעה אחר שנכנסה חמה בעובי הרקיע אבל תימה לר"ת דבמאי פליגי דהא ודאי משעת צאת הכוכבים הוי לילה כדפי' וי"ל דאמרין לקמן לא גדולים הנראים ביום ולא קטנים כו' אלא בינונים והשתא פליגי דלר' יהודה מספקא ליה בכל כוכבים הנראים משקיעת החמה עד שהכסיף העליון אם הם בינונים אם לאו וע"ק דניחזי אגן באדם בינוני שילך מתחילת שקיעת החמה ד' מילין כדאמר בפסחים י"ל דמספקא להו מהו אדם בינוני.

תוספות מסכת פסחים דף צד עמוד א

רבי יהודה אומר משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין - קשה לר"ת דבסוף במה מדליקין (שבת דף לד:): אמר איזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין דברי ר"י ומסקי' התם דבין השמשות דר"י תלתא ריבעי מיל והכא קאמר ר"י גופיה ארבעה מילין וי"ל דהכא קאמר מתחלת שקיעה דהיינו משעה שמתחלת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה הוי ד' מילין והתם קאמר מסוף שקיעה.

תוספות מסכת זבחים דף נו עמוד א

מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה - פירש בקונטרס דלא מהניא ליה הלנה בראש המזבח לאכשורי למחר לזריקה ותימה הניחא למאן דאמר אין לינה מועלת בראשו של מזבח אלא למאן דאמר מועלת למה לי קרא בלילה אין יכול לזרוק דביום צוותו כתיב (שם ז) ולמחר מיפסיל בעמוד השחר כאימורים וכי תימא דאיצטריך קרא משום אימורין דקיימא לן (לקמן דף פד.) אם עלו לא ירדו וקמ"ל בדם דירדו ואלביא דמאן אי לר"ג האמר לקמן פרק המזבח מקדש (דף פג.) דלא ירד אף בדם ואי לרבי יהושע הא אמר דאין המזבח מקדש פסולין שלא ירדו אלא בהקטרה ואם כן קרא דהכא למה לי ויש לומר דאיצטריך קרא לפסול דם בלינה משום דהוה אמינא דלא מיפסיל כי היכי דאין חייבין עליו משום פיגול ונותר ומיהו אין טעם זה נכון והרי עצים ולבונה לר' שמעון (לעיל דף מו:): דאין חייבין עליהם משום נותר ומיפסלי בלינה היכא דקדשו בכלי ועוד דהוה ליה למימר מנין דם שנפסל בלינה ויש לפרש שקיעת החמה היינו תחילת שקיעה קודם צאת הכוכבים כדאמר דמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ד' מילין בפרק מי שהיה טמא (פסחים צד.) וחשוב יום לענין שמצות ביום ומפסוק מיותר ממעט ליה הכא מביום הקריבו ובכל דוכתא חשוב יום עד צאת הכוכבים כדאמר אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר ואנחנו עושים במלאכה וחצייים מחזיקים ברמחים מעלות השחר ועד צאת הכוכבים ואומר והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה בפ"ב דמגילה (דף כ:): והשתא לא הוי כמו שקיעת החמה דמסכת תענית (דף יב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית וקבלה בידינו בצאת הכוכבים ובמי שהיה טמא (פסחים דף צג:): נמי הכי משמע דנפסל הדם בשקיעת החמה שקודם צאת הכוכבים ארבע מילין דחשיב דרך רחוקה מן המודיעים משום דלא מטי לירושלים עד תחילת שקיעת החמה דקעבר עליה זמן שחיטת הפסח (ואין) לדחות היא דמי שהיה טמא רבנן עבוד הרחקה כדי שלא יבא לידי הלנת דם וכדי לזרזם בפסח והעמידו דבריהם במקום כרת והאי דלא חשיב ליה בפסחים בהדי אינך בפ' האשה (דף צב.) ה"נ לא חשיב חתיכת יבלתו

והבאתו מחוץ לתחום דלא חשיב אלא דברים של חידוש והא דאמר בשמעתא דנאכלין ליום אחד מחשבים בדמו משתשקע החמה היינו תחילת שקיעה (ומדאורייתא) ולא צאת הכוכבים דומיא דאימורין ובשר דחשיב לקמן בהדי דם ומשתשקע החמה דלקמן לא הוי כמו משתשקע החמה בעלמא דרגיל רבינו תם לפרש דשקיעה דווקא משמע תחילת שקיעה אבל משתשקע משמע סוף שקיעה משום דקשה ליה דבסוף פרק במה מדליקין (שבת דף לד:) משמע משקיעת חמה עד לילה תלתא ריבעי מיל ובפרק מי שהיה טמא (פסחים דף צד.) משמע דמשתשקע החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין וחשיב ליה במדידת היום דמפרש רבינו תם דמשקיעה משמע תחילת שקיעה שהחמה מתחלת ליכנס בעובי הרקיע ואתי שפיר דאידי דבסמוך קתני גבי בשר קדשים קלים ובבשרם משתשקע החמה של יום שני דהיינו על כרחך צאת הכוכבים תני נמי האי לישנא גבי דם אף על גב שחלוקין זה מזה [ועיין תוס' שבת לה. ד"ה תרי תילתי מיל ותוס' פסחים צד. ד"ה ר' יהודה ותוס' מנחות כ: ד"ה נפסל].

תוספות מסכת מנחות דף כ עמוד ב

נפסל בשקיעת החמה כמותה - בריש מי שהיה טמא (פסחים ד' צד.) דאמרינן דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין לר' יהודה הקשה ר"ת דבסוף במה מדליקין (שבת דף לה.) משמע דלרבי יהודה משתשקע החמה עד הלילה שני חלקי מיל ותיירץ ר"ת דמשתשקע החמה משמע סוף שקיעת החמה שכבר שקעה החמה אבל משקיעת החמה משמע מתחילת שקיעה תדע מדאמרי' (שבת דף כא:) גבי נר חנוכה מצוותה משתשקע החמה ואי בתחילת שקיעה עדיין הוא יום גדול והוה שרגא בטיהרא ולפיכך שקיעת החמה נמי דהכא גבי דם בתחילת שקיעה איירי וניחא טפי משום דאמרינן בסוף איזהו מקומן (זבחים דף נו.) מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה שנאמר ביום הקריבו את זבחו ביום שאתה זובח אתה מקריב ואי בסוף שקיעה קאמר למה לי קרא פשיטא דנפסל בלילה דאין יכול לזרוקו דכתיב ביום צוותו ועמוד השחר פשיטא דפוסלת בו דומיא דאימורים ופי' שם בקונטרס דנ"מ אם עלה לגבי מזבח משום דאין לינה מועלת בראשו של מזבח וקשיא למ"ד מועלת מאי איכא למימר ואין לומר דאיצטריך משום דקי"ל גבי דם אם עלה לא ירד הואיל ולן כשר באימורים ואם מעלה לגבי מזבח הוה אמינא דיכול לזרוק משום דבהא פלוגתא היא דרבן גמליאל ור' יהושע דר' יהושע אמר ירד ולרבן גמליאל לא ירד וכי תימא דאיצטריך משום דס"ד דלא מיפסיל בלינה כי היכי דאין חייבין עליו משום פיגול ונותר כדאיתא בסוף כל הבשר (חולין דף קיז.) הרי עצים ולבונה דאין חייבין עליהן משום נותר לרבי שמעון ואפילו הכי מיפסלי בלינה כשקדשו בכלי שרת וכי תימא משום דילפינן מדם דלמא שאני דם דמתיר ולפי מה שמפרש רבינו תם דמיירי בתחילת שקיעה ניחא וכן משמע בפ' מי שהיה טמא (פסחים דף צג:) דשחיטה אסורה מתחילת שקיעה גבי מי שהיה בדרך רחוקה דקאמר התם איזוהי דרך רחוקה מן המודיעים לירושלים חמשה עשר מילין ומוכח התם דהיינו חמשה עשר מילין מפלגא דיומא עד שקיעת החמה ולא חשיב ד' מילין דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ואי לא מיפסלא דם עד צאת הכוכבים אם כן הוי שעת שחיטה ומיהו קשיא אי בתחילת שקיעה קאמר היכי ממעט לה מביום הקריבו הא עד צאת הכוכבים יום הוא דכתיב (נחמיה ד) והיה לנו הלילה למשמר והיום מלאכה ואשכחן נמי שקיעת החמה דאיירי בסוף שקיעה כגון צאת הכוכבים כדאמרינן בפרק הריני נזיר מן הגרוגרת (נזיר דף טז.) כגון דחזאי תלתא יומי סמוך לשקיעת החמה והיינו בבין השמשות כדאמר עלה בפרק כיצד צולין (פסחים דף פא.) ברואה בין השמשות וגם בפירקין (לקמן דף לו:) כל המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה והיינו בלילה מדקאמר רבה בר רב הונא ספק חשיכה ספק אינה חשיכה לא חולץ ולא מניח ועוד אמרינן במס' תענית (דף יב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמה תענית ומנהג אבותינו תורה היא שהכל נוהגין עד צאת הכוכבים ויש לומר דלעולם נפקא ליה שפיר תחילת שקיעה מביום דאם אינו ענין לסוף שקיעה דנפקא מביום צוותו תנהו ענין לתחילת שקיעה ויש מפרשים דמן התורה אינו נפסל עד צאת הכוכבים אלא רבנן עבוד הרחקה ופסלוהו מתחילת שקיעה והעמידו דבריהם במקום כרת לענין דרך רחוקה כדי שיהו זריזין למהר לבא וקשיא דא"כ ליחשביה (בסוף) פסחים בסוף האשה (דף צב.) בהדי הנך שהעמידו דבריהם במקום כרת ויש לומר דלא חשיב אלא מידי (דלא) דהוה חידוש אבל זה אינו חידוש אם תקון כדי שימהרו לבא דהכי נמי לא חשיב חתיכת יבלתו והבאתו מחוץ לתחום והרכבתו ובאונן גופיה יש לחלק בין מת לו מת קודם חצות למת לו אחר חצות כדמשמע בפרק מי שהיה טמא (פסחים דף צח.) ואפילו הכי לא חשיב לה והשתא הא דאמרינן בפ' המנחות והנסכים (לקמן דף קא:) ובריש מעילה (דף ו.) לפני זריקה מועלין בו ומוקי לה דקבליה סמוך לשקיעת החמה דלא הוה שהות למזרקה ההוה מעילה דרבנן דעד צאת הכוכבים יש שהות לזרוק ומיהו קשיא מדאמרינן בסוף איזהו מקומן (זבחים דף נו:) קדשים הנאכלים ליום אחד מחשבין בדמן משתשקע החמה דאי חישב לזרוקו לאחר שקיעה מיד הוי פיגול דהוי מחשב חוץ לזמנו ואין לומר פיגול דרבנן דהא דומיא דאימורים ובשר קדשים איירי דהוי פיגול דאורייתא ולא קתני בשר קדשי קדשים מחצות ואילך דזמן אכילתו מדרבנן וי"ל דההיא שקיעה בסוף שקיעה דהיינו צאת הכוכבים כמו שמפרש ר"ת דמשתשקע משמע סוף שקיעה.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג

הלכה ד

הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה, וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישיאר מן היום ב שעה ורביעי, ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע ג החמה.

הלכה ו

תפלת הערב אף ע"פ שאינה חובה המתפלל אותה זמנה מתחילת הלילה עד שיעלה עמוד השחר, ותפלת נעילה זמנה כדי שישלים אותה ה סמוך לשקיעת החמה.

ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]

...ענתה אפרש כניסת שבת ובין השמשות מתי הוא נראה לי דמהלך ה' מילין קודם ראות הכוכבים לחוץ פי' כשיצאו כל הכוכבים הוי לילה מדאורייתא דלילה ויום מתי הוא גמרינן במגילה [כ' ב'] מדכתיב בעזרא ואנחנו עושים במלאכה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים וכתוב והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה פי' צאת הכוכבים דעזרא התחלת צאתם בהכנס בעובי הרקיע לצאת למשול בלילה ומתחלת צאתם עד וגומרם ירדתם שנראין כולם החוצה שעוברין עביו של הרקיע מהלך חמשת מילין וזה למדנו בפסחים פ' מי שהיה [צ"ד א'] נמצא עוביו של רקיע כו' ומנין שמהלך חמשת מילין קודם הראותם החוצה הוי לילה שהרי דם נפסל בשקיעת החמה כדאמרינן באיזהו מקומן בזבחים [נ"ו א'] והא דתנן במגילה [כ' ב'] כל היום כשר לשחיטה מביום זבחכם למדנו ויום זבחכם מביום דעזרא ילפינן בפ' הקורא את המגילה למפרע ויום זבחכם לא הוי אלא עד שקיעת החמה והוא חמשת מילין קודם הראות הכוכבים חוצה כדאמרינן בפסחים פ' מי שהיה תמא [צ"ג ב'] אמר עולא מן המודיעים לירושלים פי' דתנן במתניתין דהוי דרך רחוקה ט"ו מילין הוי סבר לה כהא דאמר רבב"ח אמר ר' יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות מעלות השחר עד הנץ החמה מהלך ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין פשו להו תלתין חמיסר מצפרא לפלא דיומא וחמיסר מפלאגא דיומא עד אורתא עולא לטעמיה דאמר עולא איזה דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה אלמא מפסח שיש בו חיוב כרת פטרי ליה מטעם דשעת שחיטה דילפינן מביום זבחכם לא הוי [יותר] מחמשה מילין קודם צאת הכוכבים פי' צאת הכוכבים דעולא לא הוי כפי' צאת הכוכבים דעזרא פי' היא דעזרא תחלת צאתם בעובי הרקיע לרדת להראותם וצאת הכוכבים דעולא פי' שגמרו יציאתם החוצה ונראים כולם. משקיעת החמה פי' שמתחלת החמה לשקוע שנכנסת בעובי הרקיע וכשחמה נכנסה מלמטה להכנס למעלה שמתחלת לעלות כוכבים נכנסים מלמעלה ומתחילין לירד גמרה חמה עלייתה שעברה עוביו של רקיע גמרו כוכבים ירדתם שעברו עוביו של רקיע ונראים כולם ובאותה עליית חמה וירדת כוכבים מהלך ה' מילין למדנו משמתחילין הכוכבים לירד דהיינו ה' מילין קודם הראותם החוצה הוי לילה מדאורייתא והא דאמרינן בפ' במה מדליקין [ל"ה ב'] אמר ר"י אמר שמואל כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה ופירש ר' יוסי בר אבין בכוכבים בינונים הכי פירושו אם תראה כוכב אחד עדיין לא התחילו הכוכבים להכנס בעובי הרקיע לרדת ואל תחוש ואל תדאג בכוכב אחד שאתה רואה כי גם פעמים רבות בחצי היום כוכב אחד נראה [אבל] אם תראה שנים בין השמשות ויש לחוש שנכנס שיעור ה' מילין שכבר התחילו הכוכבים ליכנס בעובי הרקיע מבפנים ולרדת. שלשה לילה אם תראה שלשה ודאי התחילו הכוכבים ליכנס ולרדת ולמשול בלילה ותניא בבמה מדליקין [ל"ד ב'] איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימים הכסיף העליון ולא התחתון בין השמשות הכסיף והשוה לתחתון לילה דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו פירש משתשקע החמה דר' יהודה ור' נחמיה משמתחלת לשקוע שנוטה מעט ומכירים העולם שרוצה להכנס בעובי הרקיע כשיעור ה' מילין שאמר עולא בפסחים דהיינו מעט קודם שקיעת החמה ולשון משתשקע משמע הקדמה. מסקינן בבמה מדליקין אמר רבב"ח א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה לענין שבת ובה"ש דר' יהודה אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל שני חלקי מיל פי' קודם שקיעת החמה והשתא אתי שפיר דאמר ר"י אמר שמואל [שבת ל"ה א'] בין השמשות דר' יהודה לר' יוסי כהנים טובלים בו דהא עדיין יום גדול נראה לפי פירש שפרשתי. והשתא אתי שפיר דאמרינן בבמה מדליקין [ל"ה ב'] א"ל רבא לשמעיה אתון דלא הוי קים לכו שיעורא דרבנן מכי חזיתו שימשא ארישא דדיקלא כו' וביום המעון דליכא שמשא במתא חזו לתרנגולים בדברא לעורב באגמא לאדנא דלשיעור שפירשתי רואים זמן התרנגולים קרוב אבל אם נפרש ג' חלקי מיל קודם להראות הכוכבים החוצה הופלג זמן וסימן התרנגולים מזו השיעור הרבה וכן נראה לי עיקר דמשתשקע החמה הוא קודם שקיעת החמה דעולא ולא כדברי רבינו יעקב שפירש דשקיעת החמה [קודם] למשתשקע לפי פירוש רבותי שפירשו ג' חלקי מיל קודם הראות הכוכבים החוצה ולא משתשקע קודם לשקיעת החמה כדאמרינן בהשוכר את הפועלים [ב"מ פ"ח ב'] משיפסקו עד שיפסקו מיבעי ליה והא דתניא בנר חנוכה [שבת כ"א ב'] מצותה משתשקע החמה בעוד קצת יום קאמר דכיון שהחשיך קצת לא הוי שרגא בטיהרא ובאותו זמן מתחילין בני אדם לשוב לבתיהן ומתמיהין שרואים נר בעוד היום ויודעים שמחמת מצוה היא ואיכא פרסומי ניסא. ואין להקפיד על צאת הכוכבים שיש לנו שני פירושים שכמה עברי יש בתלמוד שלשונם שוה ופי' חלוק כמו גדולי קרקע שפירשתי למעלה ובחזקת שימור גבי שוורים דפ"ק דב"ק [ט"ו א'] פלוגתא דר"פ ור"ה וחזקת שימור דשור שנגח ד' וה' [שם מ"ה ב'] פלוגתא דר"מ ור' יהודה ולהאי פירוש אתי נמי שפיר דאמרינן בתענית [י"ב א'] כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית הא שקעה אף על פי שאין הכוכבים נראים הוי תענית שלילה גמור הוא כפירושי. ומי הזקיק חכמים לפרש צאת הכוכבים דעזרא תחלת כניסתן ולא סוף צאתם בהראותם דסברי פי' צאת הכוכבים כפי' מעלות השחר ועלות השחר פי' כשהחמה מתחלת לעלות ולמשול ביום דהיינו שנכנס בעובי הרקיע בפנים שמתחלת לעלות ולצאת וכאשר עלות השחר מתחלת לעלות כך צאת הכוכבים פי' כשמתחילין לצאת דהיינו בהכנסם בעובי הרקיע וכה פירוש המקרא ואנחנו עושים במלאכה מעלות השחר משחמה מתחלת לעלות עד צאת הכוכבים משהכוכבים מתחילין לצאת. אחרי שפירשתי שמהלך ה' מילין קודם הראות הכוכבים לילה מדאורייתא צריכין גם [בני] ישראל למהר כניסת שבת והרוצה לבדוק הדבר אם אמת כאשר פרשנו יכול לבדוק בכלי נקוב קטן ויתן בו מים מהלך חמש מילין קודם הראות הכוכבים בימי ניסן סמוך לתקופה שהימים והלילות שוים וימצא נטיפות עלות השחר ישוון לנטיפות שיעור מהלך ה' מילין קודם הראות הכוכבים ואמנם יש לומר אפי' לא ישוון לא יבטל פירושי שגזירת חכמים היא להקראות לילה אף על פי שהוא יום לפי התקופה. וצורינו ידריכנו בדרך טובה ויפה זכיות פריינו ועלינו לתרופה.

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רסא

ספק חשיכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות והוא בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וזמנו משתשקע החמה ואילך...

בית יוסף אורח חיים סימן רסא

א (ב), ב ומ"ש זמנו משתשקע החמה ואילך וכו'. שם בסוף הפרק (לד): איפליגו תנאי במילתא ואיפסיקא בגמרא (לה). הלכתא כרבי יהודה דאמר איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף (התחתון) [העליון] והשוה (לעליון) [לתחתון] לילה. ופירש רש"י הכסיף. השחיר: התחתון. תחתון של כיפת הרקיע: עליון. גובהה של כיפה אינה ממהרת להכסיף. ואף על גב דאיפליגו אמוראי (לד): בפירוש דברי רבי יהודה כבר פסקו הרי"ף (טו.) והרא"ש (סי' כג) והרמב"ם בפרק ה' (ה"ד) דהלכה כרבה דאמר דהכי קאמר איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין והכסיף התחתון ולא הכסיף העליון נמי בין השמשות ומפרש בגמרא (שם) דלדידיה הוי שיעור בין השמשות תלתא רבעי מיל זזהו שכתב רבינו בסימן תר"ח דזמן בין השמשות הוא אלף ות"ק אמות קודם הלילה: והתוספות (לה. ד"ה תרי) הקשו על זה מדתניא בפרק מי שהיה טמא (פסחים צד.) ר' יהודה אומר משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין ואומר רבינו תם דהתם קאמר מתחלת השקיעה והכא קאמר מסוף השקיעה, והר"ן (טו. ד"ה אמר רבה) כתב דברים אלו יותר מבוארים וז"ל תירץ רבינו תם דשתי שקיעות הן דמשתשקע החמה דמתניתין דשמעתין היינו מסוף שקיעת החמה כלומר משעה ששקיעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה ולפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת (ע"ג) [אחור] כיפה פני רקיע מאדימין כנגד מקומה ומשקיעת החמה דפרק מי שהיה טמא היינו מתחלת שקיעת החמה שהתחילה ליכנס ברקיע נמצא שמתחלת השקיעה עד בין השמשות שהוא סוף השקיעה שלשת מילין ורביע והכי איתא בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) עכ"ל, וכן כתב גם כן במסכת יומא (ב: ד"ה ת"ר ועניתם), וכן כתב הרב המגיד בפרק ה' (ה"ד) בשם רבינו תם והרמב"ן (תורת האדם, ענין אבלות ישנה, ע' רנ"ב) וכתב שכן הדברים נראים, ומיהו כתב שהרשב"א (לד: ד"ה ואזדו) הקשה על זה מהירושלמי והניח הדבר בצ"ע. ונראה שגם הרא"ש נסתפק בזה ומפני כך לא הזכיר דבר מזה במסכת שבת ובמסכת יומא ורבינו נמשך אחריו, ומיהו בפרק קמא דתעניות (סי' יב) לענין מקבל תענית סתם עד שקיעת החמה כתב דשקיעת החמה היינו צאת הכוכבים ואף על גב דאמרינן בפרק מי שהיה טמא דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין פירש רבינו תם היינו מתחלת שקיעת החמה כשהחמה מתחלת ליכנס בעביו של רקיע אבל שקיעת החמה היינו סוף שקיעה והוא זמן צאת הכוכבים ע"כ, אלמא דסבירא ליה הכי, ואם כן יש לתמוה על רבינו שלא כתב דברי רבינו תם. והגאון מהר"י אבוהב ז"ל כתב שרבינו סובר כדעת רבינו תם ונדחק בפירוש לשון רבינו: ודע דתניא בפרק בתרא דיומא (פא:): שצריך להוסיף מחול על הקודש וילפי לה מקראי ופסקו כן הרי"ף (יומא ב:) והרא"ש (יומא פ"ח סי' ח). וכתבו הר"ן בפרק במה מדליקין (טו. ד"ה אמר רבה) וביומא (ב: ד"ה ת"ר ועניתם) והרב המגיד בפרק ה' (ה"ד) בשם הרמב"ן שתוספת זה אי אפשר שיהא בעוד השמש זורחת על הארץ דהא תנן (יז:): וכולן בית הלל מתירין עם השמש ואי אפשר שיהא גם כן בין השמשות שהרי תוספת זה אינו אלא עשה ובין השמשות ספק כרת הוא אלא ודאי זמנו של תוספת היינו מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות מקצת ממנו עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. וכתבו התוספות בפרק קמא דר"ה (ט. ד"ה ורבי עקיבא) קשיא דפרק במה מדליקין תנן ספק חשיכה אין מדליקין ושמא משום דסגי בתוספת משהו נקט הכי, והרא"ש כתב ביומא (שם) ובפרק תפילת השחר (ברכות פ"ד סי' ו) ותוספת זה לא נ[ת]ברר שיעורו אלא מיהו לאו תוספת כל דהו קאמר כדמשמע ביום טוב פרק המביא (ביצה ל.) ובפרק שואל (קמח:): דלאו בתוספת כל דהו אמרינן אלא שלא נתברר שיעורו וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט: והרמב"ם בפרק ה' לא הזכיר דין תוספת זה, וכתב הרב המגיד בפרק א' מהלכות שביתת עשור (ה"ו) דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעיניו יום הכפורים לבד דסבירא ליה דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אחריתא עכ"ל. ומשמע לי דדבר תורה שכתב לאו דוקא דמדרבנן נמי לית ליה תוספת דאם לא כן לא היה לו להשמיטו. ורבינו שהשמיט דין התוספת נראה דסבירא ליה כהרמב"ם דלית ליה תוספת לשבת ותימא אמאי שבק סברת הרא"ש דאית ליה תוספת לשבת ועוד שהרי כתב בסימן תר"ח גבי יום הכפורים שצריך להוסיף מחול על הקודש בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה וזה כדברי הרא"ש דאילו לדברי הרמב"ם אין צריך להוסיף מחול על הקודש אלא באיסור אכילה בלבד אבל לא באיסור מלאכה. והוי יודע שדעת הרי"ף (יומא ב:) כהרא"ש, וכתב הרב המגיד בפרק א' מהלכות שביתת עשור (סוף ה"ו) שכן דעת שאר מפרשים:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא

סעיף ב

* י"א (יט) ח שצריך להוסיף מחול על הקודש; וזמן תוספת זה הוא * (כ) מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה * שהוא ג' מילין ורביע, (כא) רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף * (כב) איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. * ושיעור זמן בין השמשות הוא (כג) ט ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות * (כד) קודם הלילה. הגה: ואם רוצה * להקדים ולקבל עליו השבת * מפלג המנחה ואילך, (כה) הרשות בידו (טור ואגור בשם תוס' פ' תפלת השחר) (וע"ל סי' רס"ז).

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסא

שהוא ג'. מהא דפס' כנ"ל בתוס' הנ"ל. וכל זה הוא לשיטת התוס' הנ"ל אבל ליתא דא"כ מע"ה עד הנץ שוה כמן השקיעה עד צה"כ ובאמת אינו כן כמ"ש לעיל והחוש מכחיש לכל רואה שמע"ה הוא שיעור גדול הרבה מאד על צה"כ אחר השקיעה ובמדינות הנוטין לצפון שע"ה מתחיל בקיץ בחצי הלילה א"כ אין צ"ה כלל בקיץ אלא דבה"ש מתחיל מתחלת השקיעה תיכף עד הכסיף התחתון והוא ג' רביעי מיל באופק בבל ובזמן תקופת ניסן ותשרי ובהתחלת השקיעה בה"ש גמור וכ"מ שהוזכר משתשקע החמה הוא בתחלת השקיעה וכן לענין תענית כל תענית שלא שקעה כו' ובתחילת השקיעה מיד מותר לאכול דקי"ל ספקו שלו מותר וע' מרדכי בפ"ק דתענית אלא שנהגו להמתין על צ"ה משום דמספקא לן אי הלכה כר"י או כר' יוסי כמ"ש הלכה כר' יהודה לענין כו' ושיעור בה"ש דר"י אחר שהכסיף כמ"ש שם דשלים בה"ש דר"י ולפיכך צריך לעשות בתענית כר' יוסי וכמ"ש והלכה כר' יוסי לענין תרומה ואע"ג דמקילין בתענית דספקו שלו מותר לא מקילין תרי קולי לעשות ג"כ כר' יהודה ורא"ש ספ"ג דשבת סכ"ג ולענין תענית אף שדבריו תמוהים בודאי שצריך לנהוג בתענית כר' יוסי כיון שנפסק הלכה כר' יוסי לחומרא אבל לענין שבת הוא כנ"ל וכן לענין חנוכה ג"כ מהתחלת השקיעה וכ"ה בר"ן ורשב"א שם אצל חנוכה דלא כדברי הטוש"ע וע' ר"ן שם וז"ש בשבת שם הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמיה יניח חמה כו' אלמא דבה"ש מיד משתשקע ובתוך שיעלה הוי לילה דשיעור עלייתו מן הים הוא חצי מיל ועתוס' שם והרשב"א נתקשה בגמ' שם מאד ע"ש שדחק הרבה. וקושיית תוס' הנ"ל מהא דפסחים צ"ד א' נראה דלא קשה כלל כי ודאי שיציאת הכוכבים וביאתן שוין וכן ביאת האור ויציאתו שוין שלכן במדינות הנוטים לא באה האור כלל בקיץ אבל כוכבים עומדים אבל צה"כ דפסחים היינו כל הכוכבים שאין כל הכוכבים נראים עד שיהא לילה משיטרה האור לגמרי מחמת קטנות הכוכבים דומיא דקאמר שם מע"ה עד נ"ה דבע"ה עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה ועד שתנץ החמה הוי ד' מילין כן מש"ש משקיעת החמה עד צה"כ היינו ג"כ שיצאו כל הכוכבים דכך הוא מדת עובי הרקיע דקא מיירי בסוגיא דפסחים שם וז"ש בשבת שם ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כנ"ל אבל יציאת הכוכבים דאמרינן בכל מקום שהוא לילה הוא בג' כוכבים לבד ובינונים כמ"ש בשבת והוא חילוק בתרתי והן נראין כהכסיף העליון והשוה לתחתון ולפי שצריך בקיאות גדולה בזה לידע ג' כוכבים לבד ויהיו בינונים וכמ"ש בתוס' לכך נתנו שיעור בהכסיף כו' וכן אב"י דהוי דאוי כו'. ובזה מתורץ קושייתם האחרונה ג"כ מה שהקשו ועוד קשה ניחזי אן ובאדם כו' וליתא כנ"ל ומלבד זה ל"ק מידי שהשיעור הזה של ד' מילין אינו בכל זמן ובכל מקום שנשתנה בכל זמן וזמן וגם תי' שתירצו שם י"ל דמספקא להו הוא תמוה דכבר הוא משוער בפסחים שם אבל לפמ"ש הכל ניחא ולפ"ז השיעור מן השקיעה עד הלילה אינו אלא ג' רביעי מיל ואף שבמדינתנו יותר הוא כנ"ל לפי שינוי האופקים ושינוי הזמן והזמן של הד' מילין ושל ג' רביעי מיל הכל על אופק שלהם בא"י ובבבל אבל כאן מארכת יותר וכן הזמן על הימים השונים בתקופת ניסן ותשרי שבהן הכל משתער. ובזה מתורץ שלא תוכחש מ"ש הרמב"ם וא"ע ששיעור הנשף הוא כ' מעלות שיעור שעה ושליש ולפי דעת הגמרא הוא שעה ומחצה וגם שם דברי הגמ' מוכחש בחוש שלפ"ז לא יהי' לילה ד' חדשים במדינתנו אבל שיעור הרמב"ם וא"ע על קו השוה ודברי הגמרא על אופקם. ולפי מה שכתבתי מתחיל בה"ש תיכף בשקיעת החמה וזהו בה"ש בין ביאת השמש להתחלת ביאת האור שהוא בהכסיף שאז נשקע אורה מלהאדים וכן דם נפסל בשקיעת החמה וכן אין להתפלל מנחה אז וז"ש לייט כו' אמאן דמצלי עם דמדומי חמה ואילו לדברי התוס' עוד היום גדול וכן אז יתחיל שבת וז"ש ב"ה מתירין עם השמש ותוס' שבת ל"ל כמ"ש תוס' פ"ק דר"ה ובירושלמי הנ"ל וכ"כ בס' יראים והביאו המרדכי בספ"ב דשבת וכת' דמשתשקע החמה דשם היינו תחילת השקיעה וכן בחנוכה דלשון משתשקע הוא זמן קודם לשקיעה כמ"ש בפ' הפועלים משיפקו עד שיפקו מבעיא ליה ובהא ניחא מ"ש אדשימשא אריש דיקלא כו' במתא חזי תרנגולא ולפר"ת הוא קודם לזמן קבלת שבת אלא שדעתו שם שבה"ש הוא קודם לתחילת שקיעה משנוטה מעט ומכירין העולם שרוצה ליכנס ברקיע וכל הזמן דתלתא רביעי מיל הוא קודם לשקיעה ודבריו אינן נראין בזה לומר הכסיף התחתון והעליון הכל קודם שקיעה ואב"י דהוי דאוי כו' וכן תנן וב"ה מתירין עם השמש. ועוד נראה שם דג' כוכבים שהוא לילה הוא מהלך חמש מילין אחר השקיעה כדעת ר"ת ע"ש סי' ס"א ולא נראה בזה ג"כ דבריו דאם כן שיעור ג' כוכבים מופלג הרבה משיעור הכסיף עליון ואנן אמרינן שם הלכה כר' יוסי להחמיר ובה"ש שלו הוא תיכף אחר בה"ש דר' יהודה ואפי' שיעור טבילה אין ביניהם כמ"ש תוס' שם ואילו כאן א"ר יוסי כוכב א' יום כו' ג' לילה ועמש"ל וכ"כ במרדכי פ"ד דברכות סי' ע"ח משם רב האי גאון דאחר השקיעה יכול להתפלל מעריב כו' ע"ש ולפ"ז ניחא הכל. אך עדיין צ"ע לפמ"ש לעיל דהלכה כר' יוסי לענין תענית א"כ קשה קושיית תוס' שם ד"ה אלא לענין אכילה קשה דמשום שיעורא פורתא כו' ודאי דקושיא גדולה היא ותירוצם דחוק מאד דהא בהדיא אמרינן שם דשלים בה"ש דר"י והדר מתחיל כו' משמע שידוע להם שמיד הוא מתחיל וכן הרא"ש נדחק שם בתירוץ תוס' הנ"ל ודוחק גדול הוא אבל אחר העיון נראה לי העיקר שאין לזוז ממנו דטעות נפל בספרים וכצ"ל דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בה"ש דר' יהודה דבה"ש מיד מותר לאכול תרומה כמ"ש ובא השמש וטהר אלא דג' שקיעות הן אחד התחלת השקיעה והוא בה"ש לר' יהודה והשני סוף שהשמש מאדים ומכסיף שאז נשקע ניצוצי החמה והוא בה"ש דר' יוסי אחר בה"ש דר' יהודה תיכף והוא צ"ה דאמר שמואל כוכב אחד יום שנים כו' הכל אליבא דר' יוסי וראיה דהא עלה א"ר יוסי לא כוכבים כו' והנה הכוכבים עולים זא"ז תיכף וז"ש כהרף עין ולעיל אמר שמואל ג' רביעי מיל אליבא דר' יהודה וכאן אליבא דר' יוסי וזה שקבעה גמ' דבריו כאן אחר שאמר הלכה כר' יוסי ומ"ש בריש ברכות דאין אוכלין עד צ"ה היינו לר' יוסי ומה דאיבעיא שם ביאת שמשו או ביאת אורו ביאת אורו הוא משקיעה שלישיית דפסחים שהוא ד' מילין אחר השקיעה שאז באה האור לגמרי כמה שכתבתי לעיל וזש"ש כדאמרי כו' איערב שמי ודאכי ר"ל תיכף בהערב שמש ולר' יוסי הערב שמש דכל מקום בצ"ה ניצוצים המאדימין את המזרח אבל לר' יהודה תיכף משתשקע החמה ובזה מתורץ קושיית תוס' דשבת לה: ד"ה הקשה הר' פורת כו' ות' דחוק מאוד ולפי מש"כ ניחא וכן לענין תענית כמ"ש בריש ברכ' האי ובא השמש ביאת שמשו כו' דתוס' דחקו שם לומר דביאת אורו הוא קודם ביאת השמש והוא תמוה מאוד אבל לפי מ"ש ניחא דביאת אורו הוא בצאת כל הכוכבים וביאת שמשו הוא בג' כוכבים וס"ל לר' יוסי דבג' כוכבים הוא שקיעת השמש שאז נשקע היטב והתוס' דחקו כנ"ל לשיטתם. ומ"ש שם והדר פשוטו ה"פ מדקאמר סי' לדבר ואי בכל הכוכבים א"א לתת סי' בהם:

משנה ברורה סימן רסא

(כ) מתחלת השקיעה - הוא דעת ר"ת וסייעתו דס"ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל שהוא אלף ות"ק אמות והוא בה"ש ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינונים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים [יח] היא ארבעת מילין ועיין מה שכתבנו בסמוך דהרבה פוסקים חולקין ע"ז וס"ל דמיד שנתכסה החמה מעינינו הוא בה"ש שהוא ספק יום ספק לילה:

(כג) ג' רבעי מיל - והוא [כ] לערך רבע שעה. והנה השו"ע הזכיר בסעיף זה דעת ר"ת וסייעתו אבל הרבה מהראשונים ס"ל וגם הגר"א הסכים לשיטתם דבה"ש מתחיל תיכף אחר תחלת השקיעה היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו ונמשך זמנו כדי ג' רבעי מיל ואח"כ בסמוך לו יוצאין הג' כוכבים בינונים והוא לילה מה"ת לכל דבר. ולפ"ז יש ליזהר מאד שלא לעשות מלאכה אחר שהחמה נתכסה מעינינו ואפילו מלאכת מצוה כגון הדלקת הנרות לסעודת שבת ג"כ יזהר מאד לגמור הדלקתם קודם שתשקע החמה דלאח"כ הוא בכלל בה"ש ועיין לעיל בסק"ו. ולתחלה אין להמתין עד הרגע האחרון רק יקדים הדלקתם משעה שהשמש בראשי האילנות כדלקמן ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה [כא] ידי שיטת כל הראשונים. ולענין מוצ"ש עיין בבה"ל שבארנו בשם הפוסקים דלכ"ע השעור דג' רבעי מיל משתנה לפי הזמן והמקום ולא נאמר זה בגמרא אלא באופן בבל ובזמן ניסן ותשרי שהימים והלילות שוים ובמקומותינו שנוטה לצד צפון העולם מתארך הרבה יותר ע"כ יש ליזהר מאד שלא לעשות מלאכה במוצ"ש אף שנתאחר זמן רב אחר השקיעה עד שיראו ג' כוכבים קטנים וכדלקמן בסימן רצ"ג ס"ב ועי"ש במ"ב ובה"ל:

שער הצינון סימן רסא ס"ק כ

(כ) מגן אברהם ולדעת החק יעקב בסימן תנ"ט ולדעת הגר"א שם הוא מעט יותר:

ביאור הלכה סימן רסא ד"ה * מתחלת השקיעה

* מתחלת השקיעה - טעם לכל זה דהנה בפסחים צ"ד איתא דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים שיעור ד' מילין ובשבת [ל"ד ל"ה] איתא דמשקיעת החמה מתחיל בה"ש [לרבה אליבא דר' יהודה דפסקין כוותיה] ואמר שם דמשך בה"ש תלתא רבעי מיל ואח"כ הוי לילה ואמרין שם דג' כוכבים בינונים הוי לילה א"כ קשה אהדי וע"כ תירץ ר"ת וסייעתו לחלק בין שקיעת החמה דפסחים לשקיעת החמה שבשבת שם דהיא דפסחים הוא התחלת השקיעה משקיעת גוף השמש כשנכסה מעינינו ומאז עד צה"כ ד' מילין ומשתשקע החמה שבשבת שם הוא סוף השקיעה שהוא כשנשקע גם אור השמש מרוב הרקיע לבד לצד המערבי ומאז מתחיל בה"ש שהיא ג' רבעי מיל קודם צה"כ ומתחלת השקיעה שהוא שקיעת גוף השמש עד סוף השקיעה הנ"ל הוא יום והוא משך ג' מילין ורביע ואז הוא זמן תוספת שבת וכמ"ש כאן בשו"ע ובין כולם המה ד' מילין ועד ד' מילין מהתחלת השקיעה לא הוי לילה ודאי זהו שיטת ר"ת וסייעתו ועיין לקמן בסימן של"א ס"ה במ"א משמע שם שדעתו להלכה כשיטה זו אבל הגר"א ז"ל חולק על שיטה זו והאריך בכמה ראיות דשקיעת החמה שבשבת לענין בה"ש הוא ג"כ התחלת השקיעה כמו שקיעת החמה שבפסחים שם ומיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל בה"ש אליבא דר' יהודה דפסק ר' יוחנן כוותיה לחומרא בשבת שם ומשך זמן בה"ש הוא ג' רבעי מיל וקושיא הנ"ל תירץ לחלק בין צה"כ דשבת לצה"כ דפסחים דצאת הכוכבים דשבת הוא זמן של לילה שהוא ג' כוכבים בינונים וצה"כ דפסחים הוא צאת כל הכוכבים הנראים בלילה שהוא זמן מאוחר הרבה והוי ד' מילין אחר התחלת השקיעה ואף על גב שנראה לעינים שמשך בה"ש שהוא עד צאת הכוכבים הוא הרבה יותר מג' רבעי מיל הוא כמו שכתב הגר"א בבאורו ששעור הגמרא נאמר רק על אופק בבל או א"י ובמדינותינו שנוטה יותר לצפון מתארך יותר ולכן לענין סוף בה"ש אין לנו משך זמן מסוים מן הגמרא על אופק שלנו ורק תלוי לפי הראות מתי הוא ג' כוכבים בינונים אבל לא גדולים ולפי שאין אנו בקיאים איזהו בינונים צריך להמתין עד קטנים כמ"ש סימן רצ"ג וע"ש מה שכתבנו עוד בענין זה ולשיטת הגר"א הנ"ל מיד אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ הוא בה"ש גמור וכנ"ל. ובאמת שיטתו זאת לאו חדשה היא דכבר הסכים כן בתשובת מהר"ם אלשקר סימן צ"ו דמיד אחר שקיעת גוף השמש הוי בה"ש גמור והביא שם שכן כתבו בפירוש הגאונים הראשונים בתשובותיהם והמה רבינו שרירא גאון ורב האי גאון ורבינו נסים גאון גם הרב ר' אברהם החסיד בנו של הרמב"ם ז"ל גם כתב שם שכן משמע מהרי"ף והרמב"ם ורש"י ע"ש והביאו הש"ך להלכה ביו"ד סימן רס"ו סקי"א לענין מלת בה"ש וע"ע בפ"י מהרלב"ח על פ"ב מהלכות קידוש החודש להרמב"ם בד"ה כלל העולה שכתב ג"כ שמהרי"ף והרמב"ם משמע דס"ל דמתחלת השקיעה [דהיינו שהחמה נתכסה מעינינו] הוי בה"ש וגם מהר"ל מפראג בחדושו על שבת פירש ג"כ ממש כשיטת הגר"א הנ"ל וגם הראב"ן ס"ל כן דתיכף כשנשקע גוף השמש ונתכסה מעינינו מתחיל זמן בה"ש עיין הגהות מרדכי בפ"ב דשבת וגם בספר סדר זמנים האריך ופסק הלכה למעשה כהגר"א ז"ל דמיד אחר התחלת השקיעה הוי בה"ש. והנה למעשה בודאי צריך ליזהר כדעת הגר"א והרבה מן הראשונים והפוסקים הנ"ל דמיד אחר התחלת השקיעה היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו הוא איסור גמור שלא לעשות מלאכה וח"ו להקל בזה דהוא ספק איסור סקילה לדעת כל הני רבוותא הנ"ל [ובפרט בימינו שאין העולם בקיאים בזמן בה"ש ובאופן זה לכ"ע יש להחמיר לפרוש ממלאכה מתחלת השקיעה כדאיתא בגמ' והובא בשו"ע ס"ג] ולא דוקא לענין שבת דה"ה לכל דבר שיש בתורה שנ"מ בין יום ובין לילה אזלין להחמיר דתיכף בהתחלת השקיעה מתחיל בה"ש ונמשך הזמן דבה"ש עד יציאת ג' כוכבים בינונים כנ"ל. ודע דבספר יראים לרבינו אליעזר ממיץ החמיר עוד יותר לענין התחלת בה"ש וס"ל דבה"ש מתחיל ג' רבעי מיל קודם התחלת השקיעה והובאו דבריו באגודה ובמרדכי פ"ב דשבת

ועיין בב"ח שהאריך בזה ודעתו שיש ליזהר לכתחלה לנהוג כשיטת היראים ע"ש והביא שכן היה מנהג הקהלות מאז ועיין במ"א שהביא ג"כ את דברי הב"ח ומשמע מיניה שלחומרא חשש לדברי הב"ח [אף דמעיקר הדין ס"ל למ"א כשיטת ר"ת כדמוכח לקמן סימן של"א ס"ה במש"כ שם לענין מילה ע"ש] אכן הגר"א דחה שיטת הרא"ם הנ"ל ועיין בספר סדר זמנים מה שכתב בפירוש דברי הרא"ם ומ"מ לכתחלה בודאי טוב לחוש לדברי הרא"ם ולהקדים מעט יותר בהדלקת הנרות כדי לצאת גם שיטתו וכמו שכתבתי במ"ב סק"ג וכמו שכתב הב"ח שכן היה מנהג הקהלות מאז:

ביאור הלכה סימן רס"ד * שהוא ג'

* שהוא ג' מילין ורביע - עיין בפמ"ג דהד' מילין הם שעות שוות ולא זמניות א"כ לפ"ז אפילו בתקופת תמוז ג"כ השעור הזה אמנם בספר מנחת כהן דעתו להלכה דאפי' לשיטת ר"ת הארבעה מילין הם זמניות ובימי הקיץ מאריך יותר ולא נאמרו דברי הגמרא רק בזמן ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין משא"כ בשאר ימים משתנה הענין לפי הזמן [אך למעשה מסיק שם שאין לסמוך על סברא זו רק להחמיר וכגון במוצ"ש ולא להקל] וכן משמע ממה שכתב המ"א בשם מהרי"ל דלענין קבלת שבת פשיטא דאזלינן בכל יום אחר שעותיו [ר"ל שמתחלק הזמן דמעמוד השחר עד צה"כ שבתוכו נכלל הזמן דד' מילין ג"כ אחר שעותיו] וכן הוא גם דעת הגר"א בבאורו דכל שעורי הגמרא בין דד' מילין שהוא עד צאת כל הכוכבים לשיטתו ובין דג' רבעי מיל שהוא זמן בה"ש הכל הוא בזמן ניסן ותשרי משא"כ בזמן אחר משתנה לפי הזמן ובימי הקיץ הבה"ש מאריך הרבה יותר וכן כתב הגר"א עוד דשיעורי הגמרא לא נאמר רק באופק בבל אבל במדינותינו שנוטין לצד צפון הבה"ש מאריך תמיד יותר וכ"כ ספר מנחת כהן ומי הוא בזמנינו שיוכל לכוין הזמן בצמצום ע"כ במוצ"ש יש ליזהר מאד אפילו לדעת הגאונים והגר"א שלא לעשות מלאכה עד שיראו הג' כוכבים בינונים שזהו הסימן המובהק ללילה הנאמר בגמ' בכמה מקומות [בברכות ב. ופסחים ב. ומגילה כ.]: וקודם לכן לא הוי לילה ודאי וסימן זה שייך בכל מקום ובכל זמן אך מפני שאין אנו בקיאים בבינונים צריך קטנים וכדלקמיה ועיין בסי' רצ"ג מה שכתבנו אודות הכסיף העליון ושוה לתחתון מה ששייך ג"כ לענין מוצ"ש. ולדעת ר"ת צריך להמתין במוצ"ש מלעשות מלאכה עד זמן ד' מילין שהוא עכ"פ שיעור שעה וחומש מעת התחלת השקיעה שלדעתו אז זמן יציאת ג' כוכבים בינונים ונכון לכתחלה לצאת דעת ר"ת וכל הני רבנות המחזיקים בשיטתו שלא לעשות מלאכה במוצ"ש עד שיושלם השעור דד' מילין ועיין מה שכתבנו לקמן בסימן רצ"ג בבה"ל ד"ה עד בסוף הדבור מש"כ שם. ולענין שעות זמניות בימים הארוכים נראה דאם רואה שהכסיף העליון ושוה לתחתון דהיינו שנסקע האודם מן כל כפת הרקיע בצד המערבי ויש ג"כ ג' כוכבים א"צ להחמיר להמתין על שעות זמניות בימים הארוכים אפילו לדעת ר"ת [דהא אלו שני הסימנים ג"כ נאמר בגמרא [שבת ל"ה] על זמן הלילה ואיתא ג"כ שם בגמ' דאביי הוי מסתכל על סימנא דהכסיף ע"ש בגמרא ומשמע דבסימן זה לבד היה מסתפק ונהי דאין אנו בקיאים כ"כ כמותם עכ"פ בהצטרף ג"כ סימן הכוכבים בודאי שוב אין לנו להחמיר יותר ומוטב לנו לומר שאין אנו בקיאים בחשבון האופקים שמשנתנה החמה בתהלוכותיה לפי המקום והזמן וע"כ אין אנו יודעין היטב חשבון הד' מילין שהוא רק סימן אחד ויש לנו במה לתלות משנאמר שאנו טועין באלו השני סימנים]:

ביאור הלכה סימן רס"ה * ושיעור זמן

* ושיעור זמן בה"ש וכו' - הנה בשבת ל"ה אמרינן הלכה כר' יהודה לענין שבת והלכה כר"י לענין תרומה וה"ה לענין מוצ"ש כמו שכתבו הפוסקים ולכאורה יש לעיין כיון דטעמו דר' יוחנן שפסק כן הוא משום ספיקא כדמוכח שם בגמרא אפשר דלא מחמירין רק לענין דאורייתא דספיקו לחומרא אבל לענין כל השבותין אפילו אם נסבור דגזרו עליהן בה"ש הוא רק בבה"ש דר' יוסי אמנם מסתימת לשון השו"ע משמע דקאי גם על הא דס"א דמיירי בשבותין שהם דרבנן וכן מוכח מרמ"א בהג"ה בס"א וכעין זה משמע ג"כ ל"ה ע"ב בתוד"ה הקשה וכו' ע"ש בסוף דבריהם וכן מוכח מהרמב"ם שכתב בפ"ה מה"ש ה"ד משתשקע החמה הוא הזמן הנקרא בה"ש בכל מקום ובפרק כ"ד הלכה י' בענין השבותין כתב סתם בין השמשות הרי מפורש שמשקיעת החמה שהוא בין השמשות דר' יהודה אסור השבותין האמורים בבה"ש"מ. ואמנם בדבר דאזלינן ביה לקולא בבין השמשות ותלינן שהוא לילה כגון לענין תענית יחיד [עיין ברא"ש פרק ב"מ ס' כ"ד ובסי' תקס"ב ס"א בבאור הגר"א שם] משמע מדברי הרא"ש וכן הוא ג"כ בחדושי הרשב"א בשם רבינו יונה דהוא אפילו בבין השמשות דר' יהודה ולפ"ז לענין ספירת העומר לדעת המקילין בבין השמשות בסי' תפ"ט יהיה מותר אפילו בבה"ש דר' יהודה וכן לענין שבות בה"ש לצורך מצוה דק"ל בס"א שמ"ב דלא גזרו עליה ולדעות האחרונים שסוברין שם דהוא אפילו במוצ"ש יהיה ג"כ מותר לפ"ז גם בבה"ש דר' יהודה אף דלר' יוסי הוא עדיין ודאי יום ולא בה"ש. אך יש לעיין לפי מה שכתב הגר"א בבאורו וכן בספר קרבן נתנאל והתפלאו שניהם על הרא"ש במה שמיקל לענין תענית משום דהא קי"ל דלחומרא הלכה כר' יוסי וא"כ לדידיה לא הוי אפילו ספק לילה קודם לכן ותרי קולי לא מקילין לומר דספיקא מותר והלכה כר' יהודה דג"ז הוא ספק א"כ אפשר בענינו ג"כ לענין שבות במוצ"ש או לענין ספירה ג"כ לא מקילין משום ספיקא דרבנן כיון דלר' יוסי אפי' ספיקא לא הוי:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלת המנחה סימן רלג

...ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה (ח) עד הלילה, אין להתפלל תפלת ערבית (ט) קודם שקיעת החמה;...הגה: ולדין במדינות אלו שנהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל (יב) מנחה אחר כך; ובדיעבד (יג) או בשעת הדחק, יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה * (יד) ז דהיינו עד צאת הכוכבים (בית יוסף בשם אהל מועד ורשב"א).

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רלג

ואם בדיעבד כו' ובשעת כו'. ערא"ש בפ"א ס"א ומיהו ק"ק דלענין כו' וי"ל דלענין כו' ואף ע"ג שלא נראו לרא"ש דברי ר"ת מ"מ בדיעבד או שעת הדחק יש לסמוך על דברי ר"ת וכו' כ"כ תר"י בהדי' שבדיעבד יצא ועבהג"מ פ"ג ס' ח': דהיינו צ"ה. דהא לכ"ע סיום המנחה עד התחלת ערבית ממ"ש דעבד כו':

משנה ברורה סימן רלג

(ט) קודם שקיעת החמה - ר"ל סוף שקיעה שהוא לדעת המחבר בסי' רס"א זמן מועט קודם צאת הכוכבים ואף על גב דגם אז אין להתפלל עד צאת הכוכבים ממש דמקודם לכן הוי רק ספק לילה וכדלקמן בסי' רל"ה בהאי פורתא לא דק:

(יד) דהיינו עד צאת הכוכבים - [יז] לאו דוקא דערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים בודאי בין השמשות הוא לכו"ע ואין להתפלל באותו זמן אלא ר"ל סמוך לזה וכן אי' בד"מ ברל"ב. ודע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדין דנוהגים להתפלל מעריב אחר צה"כ מותר להתפלל מנחה אפי' אחר שקיעה עד סמוך לצ"ה [יח] יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה ולכן לכתחלה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד [יט] רבע שעה קודם צה"כ [אך כל מה שיכול להקדים מחוייב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות אכן אם כבר נראו [כ] כוכבים כבר עבר זמן מנחה בודאי דזהו סימן ללילה כמבואר כ"ז בסימן רצ"ג ע"ש במ"ב ובה"ל] אך כ"ז [כא] בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחלה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה וכ"ש שיש ליזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר אחז"ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דלמא מטרפא ליה שעתא:

שער הציון סימן רלג

(יח) שלטי גבורים ולבוש ול"ח והגר"א בסימן רס"א וכו"ל. וגם בספר סדר זמנים החזיק בשיטה זו ועיין שם שיישב כל הקושיות שהקשה בשאגת אריה על שיטה זו ובאר דלשיטת הגר"א מישב הכל [אכן דברי הגר"א בסימן זה בסעיף קטן ז סותר קצת לדבריו שברס"א ואפשר שכתב רק לברר דעת הרמ"א אבל הוא בעצמו לא סבירא לה כן וראיתו שכתב דהא לכולי עלמא סיום המנחה עד התחלת ערבית אינה מוכרחת דהא יש ביניהם זמן בין השמשות דלדעת הגר"א מתחיל תיכף אחר שקיעה] וגם מדברי הר"ח שהביא הגר"א בסעיף קטן ו משמע גם כן קצת הכי:

(כא) ונראה לי עוד דאפילו לדעת הגר"א והגאונים דסברי דתיכף אחר השקיעה הוא בין השמשות מכל מקום נוכל לומר דבשעת הדחק סומכין על דעת ר' יוסי דסבירא לה דאז עדיין יום ודאי הוא עד שנראה שהכסיף העליון והשוה לתחתון ולא גרע ממאי דאמרו בברכות ט' כדאי הוא רבי שמעון בר יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק וכל שכן בענינינו דסוגיא דברכות ב' ע"א אזלא אליבא דר' יוסי דתלי הדבר בצאת הכוכבים כמו שכתב הגר"א ברס"א וכן הסוגיא דפסחים דף ב' דקאמר והא קיימא לן דעד צאת הכוכבים ימא הוא [עיי' בתוספות שם שנדחקו בזה אבל לפי דברי הגר"א ניחא בפשיטות דהסוגיא אזלא אליבא דר' יוסי]: